

Die Menschenwürde als Grundlage des freiheitlich-demokratischen Verfassungsstaats

Gliederung in Stichworten und Thesen

A. Einleitung: Die Menschenwürde in der Verfassung

1. Die Menschenwürde als positiv-verfassungsrechtlicher Topos weist eine vergleichsweise kurze Verfassungsgeschichte auf.
2. Die Interpretation der einschlägigen Normen - wie etwa des Art. 1 Abs. 1 GG - ist auf die Reflexion ihrer ideengeschichtlichen Grundlagen angewiesen.
3. Gesucht wird ein verfassungstheoretischer und verfassungsrechtlich aussagekräftiger Begriff der Menschenwürde.

B. Geistesgeschichtliche Grundlagen

I. Antike, Stoa, Mittelalter

4. Die griechische (*Aristoteles*) und römische Antike folgte weitgehend der Leistungstheorie: Würde als Ergebnis moralisch-politischer Leistung („*dignitas*“).
5. Übergang zur sog. Mitgifttheorie seit der Stoa (*Cicero*): Würde kommt jedem Menschen kraft Teilhabe an der Weltvernunft zu.
6. Verstärkung durch das Christentum: Ableitung der Würde aus der *imago-dei*-Lehre.

II. Humanismus der Renaissance

7. Abkehr von der *miseria-hominis*-These durch die *dignitas-et-excellentia*-Literatur im Humanismus der Renaissance (seit *Petrarca*).
8. *Giannozzo Manetti*: Leib, Seele und Wirken des Menschen.
9. *Pico della Mirandola*: Freiheit als Nicht-Fixiertheit.

III. Neuzeitliche Zwischenschritte

10. In der frühen Neuzeit kam es zu einer Synthese aus der *miseria*- und der *dignitas*-Literatur.
11. *Blaise Pascal*: Doppelnatur des Menschen.
12. *Samuel Pufendorf*: *entia physica* und *entia moralia*.

IV. Die Moralphilosophie Kants

13. Der Begriff der Menschenwürde hat im Werk von *Immanuel Kant* ihre bislang wirkmächtigste Formulierung erhalten.
14. Eine auf die Explikation der Menschenwürde beschränkte Darstellung kann und braucht auf die begriffliche Systematik von Wille und Willkür, Zweck und *Maxime*, kategorisch und hypothetisch, Pflicht und Neigung, Recht und Moralität usw., die die praktische Philosophie *Kants* beherrscht, nicht detailliert einzugehen.

15. *Kant* geht von der Unterscheidung zwischen Würde und Preis aus: was Würde besitzt, ist nicht durch ein Äquivalent ersetzbar.
16. Dem Menschen als Vernunftwesen kommt Würde zu, weil er als „Zweck an sich selbst“ betrachtet werden kann und muss, denn er ist die alleinige Quelle der allgemeinen sittlichen Gesetzgebung in Gestalt des Kategorischen Imperativs. *Autonomie ist also der Grund der Würde der menschlichen und jeder vernünftigen Natur*. Die Menschenwürde gründet bei *Kant* in der Freiheit und der Fähigkeit zur (sittlichen) Selbstbestimmung.
17. Aus der Autonomie des Menschen und damit aus der Menschenwürde folgert *Kant* die verfassungsrechtlichen Topoi von Freiheit und Gleichheit.

V. Nachfolgende Würdekonzeptionen

18. *G.W.F. Hegel*: Rahmen der Geistphilosophie; Teilhabe an der Weltvernunft.
19. *Friedrich Schiller*: Rückkehr zur (ästhetisierenden) Leistungstheorie.
20. Sozialistische Würdetheorien (*Lassalle, Bloch*).

C. Die verfassungstheoretische Basisfunktion der Menschenwürde

I. Verfassungstheoretische Grundlegung des demokratischen Verfassungsstaats

21. Die verfassungstheoretische Basis des freiheitlich-demokratischen Verfassungsstaates ist die Menschenwürde (unabhängig von ihrer ausdrücklichen Verankerung im Verfassungstext)!
22. Das maßgebliche Deutungsmuster der Menschenwürde als verfassungstheoretischer Basis liefert die Würdekonzeption *Kants*: Autonomie = Freiheit und Gleichheit.

II. Veranschaulichung am Beispiel des Grundgesetzes

23. Wegen der Verankerung der Menschenwürde in Art. 1 Abs. 1 GG eignet sich das Grundgesetz in besonderer Weise zur Explikation ihrer verfassungstheoretischen Basisfunktion.
24. Art. 1 Abs. 1 GG ist die verfassungstheoretische Fundamentalnorm bzw. das oberste Konstitutionsprinzip des Grundgesetzes.
25. Dieser Grundsatz-Charakter der Menschenwürde kommt in der textlichen Abfassung des Art. 1 Abs. 1-3 GG zum Ausdruck kommen (Dreischritt: Menschenwürde-Menschenrechte-Grundrechte).
26. Die Systematisierung der „nachfolgenden Grundrechte“ in Freiheits- und Gleichheitsrechte entspricht den verfassungsrechtlichen Konsequenzen aus der Würdekonzeption *Kants*.
27. Bekräftigung der Basisfunktion in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts, etwa BVerfGE 45, 187 (227).

Cilvēka cieņa kā brīvas demokrātiskas konstitucionālas valsts pamats

Pamatjautājumi un tēzes

A. Ievads: Cilvēka cieņa konstitūcijā

1. Cilvēka cieņai kā pozitīvam konstitucionālo tiesību toposam (tēlam) ir salīdzinoši neilgs mūžs konstitūciju vēsturē.
2. Attiecīgā norma – kā piem., Art. 1 Abs. 1 GG (VFR Pamatlikuma 1. panta 1. daļa) – ir saistāma ar refleksiju par normas idejiski vēsturisko pamatu.
3. Tiek meklēta izsmeļoša un pamatota cilvēka cieņas definīcija konstitūciju teorijā un konstitucionālajās tiesībās.

B. Humanitāro zinātņu pamats

I. Antīkā pasaule, Stoa (stoiķi), viduslaiki

4. Grieķu (*Aristotelis*) un romiešu antīkā filozofija pamatā balstījās uz sasniegumu teoriju: Cieņa kā morāli politiskā sasnieguma („*dignitas*”) rezultāts.
5. Pāreja uz tā saukto „pūra teoriju” kopš Stoa (*Cicerons*). Cieņa piemīt katram cilvēkam, jo katram pieder daļa no pasaules prāta.
6. Kristietības veicināts pastiprinājums: Cieņas atvasinājums no *imago – dei* mācības.

II. Renesanses laika humānisms

7. Novēršanās no *miseria – hominis* tēzes *dignitas – et excellentia* literatūrā renesanses laika humānismā (sākot ar Petrarku).
8. Džannoco Maneti (*Giannozzo Manetti*): Cilvēka miesa, dvēsele un darbs.
9. Piko della Mirandola (*Pico della Mirandola*): Brīvība kā nefiksētība [nefiksēta parādība].

III. Starpposmi jaunajos laikos

10. Agrīnajos jaunajos laikos radās *miseria* un *dignitas* literatūras sintēze.
11. Blēzs Paskāls (*Blaise Pascal*): Cilvēka divējādā daba.
12. Samuels Pūtendorfs (*Samuel Putendorf*): *entia physica* un *entia moralia*

IV. Kanta morālfilozofija

13. Immanuela Kanta darbos jēdziens „cilvēka cieņa” formulēts līdz tam nepieredzēti iedarbīgi.
14. Lai ierobežojoši aprakstītu cilvēka cieņas jēdzienu nevar un nevajag detalizēti analizēt gribas un patvaļas, nolūka un maksimas, kategoriski un hipotētiski, pienākuma un noslieču, tiesību un morāles utt. jēdzienisko sistemātiku.

15. Kants vadās no atšķirības starp cieņu un cenu: kas piemīt cieņai nav aizstājams ar ekvivalentu.
16. Cilvēkam kā saprātīgai būtnei piemīt cieņa, jo viņu var un vajag aplūkot „kā pašmērķi”, jo cilvēks ir vienīgais kategoriskā imperatīva veidolā tērtās vispārējās morāles likumdošanas avots. Autonomija ir cilvēka un jebkuras saprātīgas dabas cieņas pamats. Saskaņā ar Kantu cilvēka cieņa pamatojas brīvībā un spējā uz (morālo) pašnoteikšanos.
17. No cilvēka autonomijas un līdz ar to no cilvēka cieņas Kants atvasina konstitucionālo tiesību toposus (tēlus) *brīvība* un *vienlīdzība*.

V. Vēlākās cilvēka cieņas koncepcijas.

18. G. V. F. Hēgelis (*G.W.F. Hegel*): Gara filozofijas robežas; daļa no pasaules prāta.
19. Frīdrihs Šillers (*Friedrich Schiller*): Atgriešanās pie (estetizējošas) sasniegumu teorijas.
20. Sociālistiskās cilvēka cieņas teorijas. Lasals (*Lassalle*), Blohs (*Bloch*).

C. Cilvēka cieņas pamatfunkcija konstitūciju teorijā

I. Demokrātiskas konstitucionālas valsts pamatojums konstitūciju teorijā

21. Brīvas demokrātiskas konstitucionālas valsts konstitūciju teorijas bāze ir cilvēka cieņa (neatkarīgi no tā, vai tā tiešā un nepārprotamā veidā nostiprināta konstitūcijas tekstā)!
22. Būtisku cilvēka cieņas (kā konstitūciju teorijas pamata) izpratnes šablonu piedāvā Kanta jēdziena *cieņa* koncepcija: autonomija = brīvība un vienlīdzība.

II. Ilustratīvi piemēri no VFR Pamatlikuma (GG)

23. Tā kā cilvēka cieņa nostiprināta Pamatlikuma 1. panta 1. daļā (Art. 1 Abs. 1 GG), Vācijas konstitūcija īpaši piemērota paraugam, ka cilvēka cieņa ir konstitūciju pamatfunkcija konstitūciju teorijā.
24. Art. 1 Abs. 1 GG ir fundamentāla konstitūciju teorijas norma, resp. pamatlikuma augstākais konstituējošais princips.
25. Cilvēka cieņas pamatprincipa raksturs izpaužas Art. 1 Abs. 1-3 GG formulējumā (trīs soļi: cilvēka cieņa – cilvēktiesības – pamattiesības).
26. „Sekojošo pamattiesību” sistematizēšana brīvības un vienlīdzības tiesībās atbilst konstitucionālo tiesību konsekvencēm saskaņā ar cieņas koncepciju Kanta filozofijā.
27. Pamatfunkcijas apstiprinājums Federālās Konstitucionālās tiesas (BVerfG) praksē, piem., BVerfGE 45, 187 (227).